

Streszczenie

Niniejsza praca doktorska pt. *Duchowieństwo parafialne Kościoła unickiego w Królestwie Polskim w latach 1815–1875* porusza problematykę obecności i działalności księży unickich. Kościół greckokatolicki powstał na ziemiach polskich w wyniku zawarcia unii brzeskiej w 1596 r. w Brześciu Litewskim. Przez kolejne dwa stulecia kształtowały się jego struktury. Ostatecznie po burzliwym pod względem politycznym schyłku XVIII stulecia i początku XIX w. powstało Królestwo Polskie a w jego granicach znalazła się unicka diecezja chełmska. W nowych warunkach politycznych zostały ustalone zasady działania Kościoła unickiego. Diecezja chełmska była zarządzana przez biskupa wspomaganego przez kapitułę katedralną i konsystorz, zaś w struktury terenowe były reprezentowane przez administrację dekanalną i parafialną.

W prawie 300 parafiach unickich w omawianym okresie zatrudnieni byli proboszczowie, administratorzy, wikariusze i kooperatorzy. Przez sześć dekad przez te struktury przewinęło się 866 księży. Większość z nich legitymowała się ukończeniem diecezjalnej palcówki oświatowej (Seminarium Duchowne w Chełmie) przygotowującej kadry do działalności duszpasterskiej. Dominująca liczba księży pochodziła z miejscowych środowisk unickich. Chociaż u schyłku istnienia Kościoła unickiego w Królestwie Polskim pojawiła się kilkudziesięcioosobowa grupa księży z Galicji, która przyczyniła się do włączenia go do struktur rosyjskiej Cerkwi prawosławnej.

Księża służący na terenie diecezji chełmskiej w przeszło 80% pochodzili z rodzin parochów zajmujących się działalnością duszpasterską w tej diecezji lub na terenie Galicji. Pozostałą grupę stanowią reprezentanci stanu mieszczańskich, chłopskiego i szlacheckiego. W większości przypadków byli to kapłani posiadających rodziny. Małżonki księży przede wszystkim wywodzili się ze stanu duchownego, co świadczy o dość hermetycznej grupie społecznej jaką było analizowane duchowieństwo. Instytucja celibatu zauważalna była tylko wtedy, gdy probostwa znajdowały się w rękach reprezentantów klasztoru bazylianów.

Źródłem utrzymania analizowanej grupy były przede wszystkim grunty należące do parafii. Ponadto kapłani pozyskiwali środki materialne z tytułu dziesięciny, iura stolae czy też rzadko byli wspierani przez dotację ze strony władz Królestwa Polskiego. Sytuacja uległa zmianie w lipcu 1866 r., kiedy wszyscy księża unicy pełniący swoje obowiązki w parafiach, dekanatach i administracji diecezjalnej otrzymali stałe wynagrodzenie wypłacane ze skarbu państwa.

Duchowieństwo przez cały okres swojej egzystencji w realiach Królestwa Polskiego było świadkami zachodzących procesów polityczno-społecznych i religijnych. Zaistniałe polskie dwa zrywy niepodległościowe w mniejszy lub większy sposób dotknęły struktury Kościoła unickiego. Jednak najpoważniejsze konsekwencje dotknęły Kościoła greckokatolicki po upadku powstania styczniowego. Rząd rosyjski przyjął kurs polityczny zmierzający ku wprowadzeniu w Kościele unickim zmian, które upodobniłyby go do struktur Cerkwi prawosławnej. Wielopłaszczyznowa delatynizacja kościoła wywołała niepokoje społeczne i sprzeciw części duchowieństwa. Przyniosło to skutek w postaci pojawienia się moskalofilskiej grupy księży z Galicji, przeprowadzania deportacji duchownych i parafian oraz emigracji niektórych kapłanów. W ten sposób z terenu diecezji zniknęły elementy stawiające opór rusyfikacji Kościoła greckokatolickiego. Otworzyło to drogę do likwidacji tego obrządku poprzez oficjalne włączenie go do struktur rosyjskiej Cerkwi prawosławnej w maju 1875 r.

Piotr Serużyk